

Viktoriya Semenova

Institut Nauk Religijnych św. Tomasza z Akwinu w Kijowie

wiktorijasemenowa@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-9468-7514>

Rola dyscypliny prawa kanonicznego w liturgicznej formacji wiernych Kościoła katolickiego

 <https://doi.org/10.15633/ps.27308>

Viktoriya Semenova — magister prawa, magister pedagogiki, licencjat prawa kanonicznego. Wykłada na Narodowym Uniwersytecie Pedagogicznym im. M. P. Dragomanowa oraz w Wyższym Instytucie Nauk Religijnych św. Tomasza z Akwinu w Kijowie. Doktorantka na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych (nauki prawne) Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Article history • Received: 13 Apr 2023 • Accepted: 28 Jun 2023 • Published: 30 Sep 2023

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (cc by 4.0)

Abstract

The Role of the Discipline of Canon Law in the Liturgical Formation of the Faithful of the Catholic Church

In order to show the role of canon law in the liturgical formation of the faithful, the author undertakes an interdisciplinary reflection (philosophy, theology, legal sciences) on the understanding of law. Analysing the existing definitions of canon and liturgical law, she notes the positivist approach in this field. Then, on the basis of metaphysics and Thomism, she proposes a different view of law, canon law and liturgical law. She also notices the presence of Roman law in the church's legal culture. The legal formation of the faithful, based on such foundations, will allow for a deeper understanding and a better experience of the liturgy.

Keywords: canon law, liturgical law, Roman law, ordo, Holy Mass, liturgy, formation

Abstrakt

Rola dyscypliny prawa kanonicznego w liturgicznej formacji wiernych Kościoła katolickiego

W celu ukazania roli prawa kanonicznego w liturgicznej formacji wiernych autor podejmuje interdyscyplinarną refleksję (filozofia, teologia, nauki prawne) nad rozumieniem prawa. Analizując dotychczasowe definicje prawa kanonicznego i liturgicznego, zauważa pozytywistyczne podejście w tej dziedzinie. Następnie, na bazie metafizyki i tomizmu proponuje inne spojrzenie na prawo, prawo kanoniczne i prawo liturgiczne. W kościelnej kulturze prawnej dostrzega także obecność prawa rzymskiego. Prawna formacja wiernych, oparta na takich fundamentach, pozwoli na głębsze rozumienie i lepsze przeżywanie przez nich liturgii.

Słowa kluczowe: prawo kanoniczne, prawo liturgiczne, prawo rzymskie, ordo, msza święta, liturgia, formacja

Liturgia jest tak złożona, wieloaspektowa i bogata, że niezbędne jest poznawanie jej z różnych stron, pod wieloma aspektami. Liturgia stanowi rzeczywistość ziemską, prostą i jednocześnie rzeczywistość wykraczającą poza wymiar ziemski, złożoną, wyższą. Ta wyższa rzeczywistość przejawia się w liturgii przez znaki – szczególnie przez gesty i słowa, w wypadku sakramentów określanych formą sakramentu. Również

materię sakramentu można traktować jak znak. Mówi o tym soborowa konstytucja o liturgii:

Słusznie przeto uważa się liturgię za wykonywanie kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa; w niej przez znaki widzialne wyraża się i w sposób właściwy poszczególnym znakom urzeczywistnia się uświęcenie człowieka, a Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, sprawuje pełny kult publiczny¹.

Znak to element semiotyczny przeznaczony do czytania. Znaki czyta się na różne sposoby. Jednym z takich sposobów może być prawo kanoniczne, a zwłaszcza prawo liturgiczne. Jednak w zastosowaniu prawa do odczytania znaków liturgicznych napotykamy pewne problemy, zwłaszcza kościelny antyjurjudyzm i pozytywizm prawniczy, na które chciałabym zwrócić szczególną uwagę.

Wydaje się, że są to problemy głęboko zakorzenione w kulturze i mentalności poszczególnych społeczeństw. W niniejszym artykule postaram się przybliżyć jeden z aspektów ogólnorozumianej kultury, jakim jest prawo, a w szczególności uwzględnię prawo liturgiczne jako specyficzny dział kanonistyki i określę jego znaczenie dla formacji liturgicznej wiernych.

Od razu zaznaczam, że pod pojęciem „wierni Kościoła katolickiego” będziemy rozumieć wiernych obrządku łacińskiego – osoby duchowne i świeckie, ponieważ formacji potrzebują zarówno jedni, jak i drudzy.

1. Społeczeństwo i prawo

Natura wszystkich ludzi jest wspólna. Rozpoznane przejawy natury ludzkiej, wspólne wszystkim ludziom, nazwano prawem naturalnym. Według Arystotelesa naturalnym dla ludzi jest bycie w społeczności. W ogólnych teoriach prawa, wypracowanych przez znaczące szkoły kanonistyczne XIX i XX wieku (począwszy od szkoły publicznego prawa

¹ Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, 7: „*Merito igitur Liturgia habetur veluti Iesu Christi sacerdotalis muneris exercitatio, in qua per signa sensibilia significatur et modo singulis proprio efficitur sanctificatio hominis, et a mystico Iesu Christi Corpore, Capite nempe eiusque membris, integer cultus publicus exercetur*”.

kościelnego po współczesną laicką szkołę włoską i szkołę z Nawarry) zawsze jest obecna zasada prawa naturalnego: „gdzie społeczność, tam prawo”². Ludzie w społeczności nie są odizolowani, kontaktują się ze sobą i te kontakty noszą nazwę relacji. Są to relacje międzyosobami, a więc relacje interpersonalne. Każda taka relacja osobowa może być również relacją prawną³. To twierdzenie jest uzasadnione zarówno dla wymiaru społecznego, jak i dla wymiaru liturgicznego. Analogicznie do zasady prawa naturalnego – „gdzie społeczność, tam prawo”, można więc stwierdzić: „gdzie liturgia, tam prawo”. Jeśli bowiem liturgia jest wyrazem relacji człowieka z osobą Jezusa Chrystusa, a przez Niego także z innymi osobami, to wyraża ona nie tylko relacje o charakterze duchowym czy rytualnym, ale także relacje o charakterze prawnym.

2. Prawo kanoniczne i prawo liturgiczne

Jak zauważa dobrze znany w Polsce ks. prof. Remigiusz Sobański, prawo Kościoła odgrywa rolę formacyjną w odniesieniu do wszystkich wiernych⁴. Niemniej jednak należy stwierdzić, że osoby duchowne mają szerszy dostęp do nauki prawa kanonicznego niż świeccy. Mimo to, często ich stosunek do prawa kanonicznego jest naznaczony wpływem ogólnej kultury prawnej panującej w danym społeczeństwie. Zasadniczo, prawo nawet wśród osób duchownych nie cieszy się uznaniem.

Analizując wyniki uzyskane poprzez metodę obserwacji, można wysunąć hipotezę o różnym stopniu nieznamomości i nieświadomości lub błędnym rozumieniu istoty prawa kanonicznego wśród wszystkich wiernych Kościoła. Taki stan rzeczy niektórzy kanoniści określają mianem antyjurydyzmu kościelnego, nasilenie którego uwidoczniło się najbardziej po Soborze Watykańskim II. Piszą o tym szczególnie

2 L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, Poznań 1999, s. 16.

3 Podobne stwierdzenie co do prawa i liturgii wysuwa Marco Scandelli: „Ad ogni modo, sia l’uno che l’altra hanno in comune la vocazione dell’„io” ad essere „in relazione” (M. Scandelli, *Il diritto liturgico. Per un’efficacia della partecipazione ecclesiale al „Misterio di cristo”*, Città del Vaticano 2020, s. 241).

4 R. Sobański, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. 1: Teoria prawa kanonicznego*, Warszawa 2001, s. 126–128.

włoscy kanoniści – Massimo del Pozzo⁵, Marco Scandelli⁶, Libero Gerosa (Szwajcaria, Lugano)⁷.

Kandydaci do statusu osoby duchownej przychodzą z jakiegoś konkretnego społeczeństwa, stąd to, gdzie i w jaki sposób formowali się do podjęcia decyzji o wstąpieniu do zakonu, zgromadzenia lub seminarium, wpływa także na sposób odbioru przez nich prawa kanonicznego. W przeważającej większości będzie to pozytywizm prawniczy, czyli traktowanie prawa jako narzędzia do załatwiania spraw, sformalizowania faktów i zdarzeń, ujurydycznienia zachowań⁸, a nawet sposobu naciśku i pewnego rodzaju przemocy i manipulacji. Ośmielę się stwierdzić, że dzisiaj ludzie prawa się boją, a tam gdzie jest strach, zachodzi determinacja swobodnej woli człowieka. W wyniku tego, zamiast formować, prawo działa deformująco. Dlatego prawdopodobnie ks. Sobański, pisząc o formacyjnej roli prawa, stwierdza, że

znajomość prawa kościelnego nie powinna ograniczać się do zasobu informacji praktycznych, koniecznych do sprawowania posługi pasterskiej, lecz powinna dać zrozumienie jego sensu⁹.

Potwierdzeniem wyżej ukazanego przeze mnie pozytywistycznego podejścia do prawa kanonicznego są jego definicje. Najbardziej pełna brzmi:

prawo kanoniczne (łac. *ius canonicum*) – zbiór norm prawnych ustanowionych lub uznawanych przez władzę kościelną, regulujących stosunki w Kościele i relacje Kościoła z in. społecznościami; nauka o normach obowiązujących w Kościele¹⁰.

5 M. del Pozzo, *La dimensione giuridica della Liturgia. Saggi su ciò che è giusto nella celebrazione del Mistero pasquale*, Milano 2008, s. 44–56.

6 M. Scandelli, *Il diritto liturgico. Per un'efficacia della partecipazione ecclesiale al „Mistero di Cristo”*, Città del Vaticano 2020, s. 225–232.

7 L. Gerosa, *Interpretacja prawa w Kościele. Zasady, wzorce, perspektywy*, Kraków 2003, s. 53–58.

8 R. Sobański, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 127.

9 R. Sobański, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 127.

10 J. Krukowski, *Prawo kanoniczne*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, s. 2207.

Kluczowe elementy podanej definicji prawa kanonicznego odzwierciedlają niemal identycznie określenia, które stosuje się w definicjach prawa świeckiego:

prawo to zespół norm określających postępowanie ludzi, norm ustanowionych lub usankcjonowanych przez państwo i zabezpieczonych aparatem przymusu państwowego¹¹.

Nauki prawne koncentrują swoją uwagę na problemach bezpośrednio lub pośrednio związanych z przymusowym porządkiem ogólnych norm (reguł, wzorów postępowania) ustanowionych lub uznanych przez państwo w celu zorganizowania ram strukturalnych swobody działania podmiotów społecznych, zapewnienia im możliwości uczestnictwa w procesach decyzyjnych w państwie oraz zagwarantowania pewności i bezpieczeństwa stosunków współpracy i konkurencji społecznej. Ogół tych norm nazywać będziemy prawem¹².

Najczęściej spotykane w literaturze określenie prawa kanonicznego jako zespołu norm regulujących jest przejawem pozytywizmu jurystycznego, który nie ominął także prawa liturgicznego.

3. Prawo liturgiczne

Dokładnie ten sam pozytywizm widzimy również w definicjach prawa liturgicznego. Na przykład: „prawo liturgiczne to zespół norm regulujących liturgię, czyli sprawowanie kapłaństwa Chrystusa w Kościele”¹³.

Prawo liturgiczne jest zespołem norm w systemie prawa kanonicznego, spośród których część jest z ustanowienia prawa Bożego, a część kościelnego, regulujących obrzędy, jakie należy zachować przy sprawowaniu świętych czynności, wymogi ich ważności i godziwości oraz

11 Z. Muras, *Podstawy prawa*, Warszawa 2019, s. 4.

12 J. Jabłońska-Bonca, *Wstęp do nauk prawnych*, Poznań 1996, s. 7.

13 *Il diritto liturgico è il complesso delle norme che regolano la liturgia, cioè l'esercizio del sacerdozio di Cristo nella chiesa* (A. Cuva, *Diritto liturgico*, w: *Nuovo Dizionario di Liturgia*, a cura di D. Sartore, A. M. Triacca, Cinisello Balsamo (Milano) 1988, s. 342).

podmioty je wykonujące, mających na celu czynne uczestnictwo w nich Ludu Bożego¹⁴.

Przez prawo liturgiczne [...] należy rozumieć zbiór ustaw i nakazów, a więc, promulgowanych norm kościelnych, odnoszących się do zatwierdzonych obrzędów i czynności kultu Bożego, jakie koniecznie należy zachować podejmując się sprawowania tych czynności, istotnie koniecznych dla ich ważności i godziwości, w ministerialnym posługiwaniu Kościoła¹⁵.

Celem definicji jakiegoś przedmiotu jest związane ukazanie jego rozumienia. Jeśli prawo liturgiczne rozumiemy w sposób pozytywistyczny, to w ten sam sposób podchodzimy nie tylko do rozumienia prawa, ale i liturgii. Liturgię rozumiemy wówczas jako zespół norm w formie rubryk, pisanych i niepisanych reguł jej odprawiania, co faktycznie sprowadza liturgię do zespołu norm czy rubryk, które regulują jej sprawowanie, a to silnie zawęża pojęcie liturgii i nie odzwierciedla tego, czym ona jest w swojej istocie. Widzimy więc, jak rozumienie prawa może wpływać na rozumienie liturgii.

4. Prawo rozumiane inaczej

Wśród prawników dobrze znana jest paremia: *ius est ars boni et aequi*, czyli prawo jest sztuką dobra i sprawiedliwości (*aequitās*¹⁶). Pojęcia dobra i sprawiedliwości trudno zrozumieć bez pomocy metafizyki, opracowanej dla potrzeb teologii katolickiej przez św. Tomasza. Korzystając z metodologii tomistycznej i jej postulatów, możemy opisać prawo jako sztukę poznania i sprawiedliwego stosowania dobra. Dobro (*bonum*) – to

14 A. Słowikowska, *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne*, Lublin 2014, s. 40.

15 W. Wenz, *Przedmowa. Prawo liturgiczne na straży ważności i godziwości ministerialnego posługiwania w Kościele łacińskim*, w: M. Kołodziej, *Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego*, Wrocław 2019, s. 14.

16 *Aequitās, ātis f [aequus]*: (1) równomierność, proporcjonalność, płaski charakter lub wygoda, symetria, porcja; (2) równość wobec prawa; (3) bezstronność, sprawiedliwość; (4) życzliwość, przychylność względem ludzi, humanitarność; (5) spokój, opanowanie, samokontrola; spokojny ton; wytrwałość (Y. K. Dvoretzkiy, *Latynsko-russkiy slovar*, Moskwa 1986, s. 34).

był niewidzialny, którego istota przejawia się w świecie widzialnym. W tym miejscu dochodzimy do stworzonego przez Stwórcę świata i zaplanowanego przez Niego porządku – *ordo*. Stworzone rzeczy, widzialne i niewidzialne, stanowią *universum* i każda rzecz w nim ma swoje odpowiednie miejsce, czyli całość tych rzeczy jest zhierarchizowana. Poprzez poznanie hierarchii rzeczy, poznajemy strukturę *universum*. Tę właśnie strukturę można określić pojęciem *ordo*. Wszystko, co Bóg stworzył jest dobre, czyli *ordo* też jest *bonum*. Jeśli w teologii najwyższym dobrem w hierarchii rzeczy jest zbawienie dusz – *salus animarum*, to we właściwie rozumianym prawie to samo będzie i jego celem. Drogę do tego celu prawo określa jako sztukę dobra i sprawiedliwości.

Na tej drodze ludzkość oznaczała pewnymi znakami to, co odkryła i poznała o porządku rzeczy widzialnych i niewidzialnych¹⁷. Najprostszym znakiem w sferze prawa jest *lex* (prawo pisane). W strukturze porządku rzeczy prawnych (*ordo iuris*) zajmuje ono ostatnie miejsce:

Rys. *Ordo iuris* – struktura porządku rzeczy prawnych w *universum*.

Na powyższym schemacie widzimy zatem najpierw *ordo* – porządek świata zaplanowany przez Boga, następnie *fas*, które jest prawem obiektywnym, przedstawiającym ludziom porządek rzeczy takim, jaki on jest w swojej istocie, innymi słowy – *ordo* objawione. Z kolei *ius* to jest to, co człowiek zrozumiał o *fas*, to jak on *fas* rozpoznał. Przez ograniczoność swojej natury, skażonej grzechem pierworodnym, człowiek nie jest w stanie doskonale i w pełni poznać objawionego mu przez *fas* całościowego porządku rzeczy. Dlatego wypracował swoisty podział poznanych rzeczy, na przykład: *ius divinum* – prawo, które ludzie rozpozнали jako odnoszące się do Boga, *ius naturale* – prawo odnoszące się do natury (ludzkiej), *ius civile* – do społeczności ludzkiej, *ius canonicum* – do społeczności kościelnej i innej. Dopiero na samym końcu przedstawionej

17 V. Semenova, *Yurydychni aspekty chytannia znakov*, „*Verbum*” 61 (2020), <https://www.verbum.com.ua/01/2020/learning-to-read/jurist-signs/> (12.03.2023).

struktury znajduje się *lex* – prawo pisane¹⁸ lub *mos* – zwyczajowe, ale obydwa są w pewnym sensie utrwalonymi normami (*Omne autem ius legibus et moribus constat*¹⁹). *Lex* w ścisłym znaczeniu jest pisany *ius*. Pisze o tym Gracjan: „*ius lex humana*”. I później wyjaśnia: „*nomine vero legis humanæ mores iure conscripti et traditi intelligantur*”²⁰. Dlatego, żeby prawo w znaczeniu *lex* dobrze rozumieć, należy stwierdzić, że jest ono spisany *ius*, a to spisane *ius* rzeczywiście odpowiada poprawnie rozpoznanemu *fas*, które z kolei jest zharmonizowane i stanowi przejaw porządku rzeczy stworzonych (*ordo*).

5. Prawo kanoniczne rozumiane inaczej

Prawo kanoniczne jest dyscypliną wykorzystującą podejście interdyscyplinarne. Mam na myśli różnorodność metod, z których korzysta. Ponieważ prawo kanoniczne umieszczone zostało w obszarze teologii i uważane jest za dyscyplinę teologiczną, w pełni korzysta z metod teologicznych, ale ponieważ jest także dyscypliną prawną – z metod typowo prawnych. Jednakże, w okresie średniowiecza, żeby dostąpić możliwości studiowania prawa (a także teologii i medycyny) na uniwersytecie niezbędne było podłoże filozoficzne. Na logiczne, zdroworozsądkowe i naukowe połączenie teologii, prawa i filozofii pozwala tomizm, czyli metoda rozumowania św. Tomasza z Akwinu oparta na metafizyce Arystotelesa. Wartość filozofii, fundamentem której jest metafizyka, docenia wspomniany już prawnik Libero Gerosa, który pisze wprost:

Jeśli chce się uniknąć [...] zredukowania prawa Kościoła do prostego regulaminu [...], jest rzeczą konieczną, by teologia prawa kanonicznego unikała dzielenia tajemnicy Kościoła na element wewnętrzny o teologicznej naturze i na element zewnętrzny o prawnej naturze po to, aby osiągnąć także przy pomocy filozofii,

18 „*Lex est constitutio scripta*” *Quid sit lex*, w: *Corpus Iuris Canonici. Decretum Gratiani, Pars Prior, Excerptum* Æ. Friedberg, 1879, Romae 2007, D. 1, c. 3, s. 4.

19 „Każde prawo (*ius*) jest ustanowione przez prawo pisane (*legibus*) i zwyczajowe (*moribus*)” (*Ius genus, lex autem species eius est*, w: *Decretum Gratiani*, D. 1, c. 2, s. 4, tłum. własne).

20 „Pod nazwą prawa ludzkiego należy rozumieć spisany i przekazany zwyczaj prawny” (*Divine leges natura, humane moribus constant*, w: *Decretum Gratiani*, s. 4, tłum. własne).

pełną jednorodność strukturalną i etyczną kościelnej rzeczywistości. W krytycznym dialogu z filozofią prawa, teologią prawa kanonicznego winna pokazywać, że prawny wymiar – jako prawny – jest już obecny w strukturalnych elementach, na których Chrystus postanowił zbudować swój Kościół; lub też, iż norma prawna jest już zawarta w strukturalnych elementach ekonomii zbawienia, nic przez to nie tracąc ze swego prawnego charakteru²¹.

W związku z tym, bardzo ważne jest, aby prawa kanonicznego nie sprowadzać wyłącznie do poznania przepisów prawnych (*lex*), ale za pomocą metod różnych nauk (filozofia, teologia, prawo) dążyć do poznania porządku rzeczy (*ordo*). Dlatego o *ius canonicum* można powiedzieć, że to sztuka interpretacyjno-twórczego opisania *fas*, odzwierciedlona w *lex* (normie pisanej: kanony Kodeksu prawa kanonicznego oraz normy innych kościelnych aktów prawnych, które odnoszą się także do liturgii) lub *mos* (normie niepisanej).

6. Prawo liturgiczne rozumiane inaczej

Liturgia mszy świętej w księgach liturgicznych po łacinie nosi nazwę *Ordo Missae*. Analizując tę, a nie inną nazwę, której Kościół używa od wieków, można domniemywać, że chce on wskazać na porządek, który jest właściwy liturgii i przez nią przedstawiany. Dlatego należałoby patrzeć na teksty liturgiczne w sposób następujący:

- *ordo* – msza taka, jaką ona być powinna i jest – święty porządek, istota mszy;
- *fas* – to, co o tym porządku świętym ludziom zostało objawione;
- *ius* – prawo opisujące mszę tak, jak ludzie to rozpoznali, prawo dotyczące odprawienia mszy i pozostałych sakramentów;
- *lex* i *mos* – przepisy normatywne o mszy, jej uczestnikach oraz rubryki stanowiące znaki, przez które rozpoznaje się *ordo* oraz prawo zwyczajowe (*mos*).

Prawo liturgiczne nie może zajmować się jedynie pisanymi normami liturgicznymi. Stwierdzenie to jest ważne również w aspekcie rubryk

²¹ L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, s. 17.

mszalnych. Nie wystarczy poznać rubryki – *lex*, trzeba jeszcze poznać *ius*, żeby przystąpić do okrywania *fas* i poznania *ordo*.

O rubrykach papież Franciszek wypowiedział się w liście apostolskim poświęconym formacji liturgicznej *Desiderio desideravi* w następujący sposób:

Obrzęd jest sam w sobie normą, a norma nigdy nie jest celem samym w sobie, lecz zawsze na usługach wyższej rzeczywistości, której chce strzec²².

Sam obrzęd liturgiczny, odzwierciedlony w rubrykach, stanowi normę (*lex*), która nie może być celem sama w sobie. Ostatecznie rubryki bowiem ukazują, objawioną przez Chrystusa (*fas*) i zinterpretowaną przez człowieka (*ius*), rzeczywistość wyższą (*ordo*).

Jak powiedzieliśmy, prawo jest częścią kultury każdej społeczności ludzkiej, dlatego nie może zabraknąć również aspektu prawnego w rozumieniu liturgii. Nie chodzi tylko i wyłącznie o rubryki, które interesują przede wszystkim prezbiterów, ani o ścisły wykład prawa dotyczący praw i obowiązków wiernych. Chodzi o poznanie głębszego wymiaru porządku zarówno prawnego, jak i liturgicznego.

7. Magister i uczniowie: wątek formacyjny

Magister jest zaszczytnym tytułem i oznacza „kierownik, zarządca”, a także „nauczyciel”²³. Jak wiadomo, przed święceniami klerycy mają uzyskać tytuł magistra²⁴, co pozwala im, a nawet niejako zobowiązuje, do formacji tych, którymi kierują, także w zakresie liturgii. Jeśli

²² „Il rito è per se stesso norma e la norma non è mai fine a se stessa, ma sempre a servizio della realtà più alta che vuole custodire” (Franciszek, List apostolski *Desiderio desideravi*, 48).

²³ Magister, -tri, m: (1) naczelnik, głowa, władca, dozorca; (2) nauczyciel; (3) kierownik (Y. K. Dvoretzkiy, *Latynsko-russkiy slovar*, Moskwa 1986, s. 466).

²⁴ Magister, -stri, m: (1) przełożony, przywódca, naczelnik, nadzorca; (2) nauczyciel, doradca; *magistri munus* stopień naukowy i godność akademicka w wiekach średnich; (3) *m. admissionum* szambelan; *m. palatii* teolog papieski; *m. chori* kierownik chóru śpiewających i grających lewitów, dyrygent; *m. officiorum* marszałek dworu; *m. pietatis* ojciec duchowny; *m. pietatis sacra seminario excolendo* ojciec duchowny seminarium (A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1958, s. 400).

liturgia sama w sobie jest porządkiem prawnym, to nauczać mają także prawa jako sposobu, metody zrozumienia liturgii mszy świętej oraz innych sakramentów. Na marginesie zaznaczę, że tytuł magistra przewiduje przede wszystkim samokształcenie. Poza wspomnianymi dyscyplinami, niezbędnymi dla rozumienia prawa liturgicznego – teologii i filozofii, należy wspomnieć o jeszcze jednej ważnej dyscyplinie, której istota do dziś jest obecna w Kościele, a mianowicie o prawie rzymskim. Zarówno teologia, jak i prawo kanoniczne oraz liturgia czerpały z niego od początków Kościoła chrześcijańskiego (np. Tertulian²⁵), czerpią i dzisiaj, zwłaszcza poprzez wypracowane zasady prawne, instytucje, pojęcia. Również prawo świeckie w dużej mierze bazuje na zasadach i instytucjach prawa rzymskiego.

Przed podsumowaniem chciałabym zwrócić szczególną uwagę na dyscyplinę prawa i filozofii pod względem formacji liturgicznej. W Europie, gdzie obecnie mówi się o kryzysie wiary i zachęca do poszukiwania nowych środków dotarcia z Ewangelią do człowieka, wielu ludzi na co dzień ma kontakt z prawem i na pewno stawia sobie pytania o charakterze filozoficznym, zwłaszcza egzystencjalnym. Jeśli prawo rozumieją w sposób pozytywistyczny, a w filozofii brakuje metafizyki, to z tak uformowaną mentalnością zjawiają się w kościele i biorą udział w liturgii i nabożeństwach. W rezultacie na przykład obowiązek niedzielny staje się podobny do odnotowania obecności w pracy. Czyli głęboką relację z Jezusem Chrystusem, która jednocześnie jest relacją prawną (czyli relacją uporządkowaną w rozumieniu porządku jako *ordo*) zaczynają traktować ściśle pozytywistycznie, podobnie jak prawo świeckie traktuje relacje na przykład pracodawcy i pracownika. Naprawić tę sytuację mogłoby rozszerzenie formacji wiernych – zarówno osób duchownych (na których spoczywa zaszczytna misja nauczycielska), jak i świeckich (jeśli uznajemy ich za uczniów) o dobrze i głębiej rozumiany kontekst prawny, zwłaszcza bardziej metafizyczne rozumienie prawa, prawa kanonicznego i prawa liturgicznego.

25 A. Dębiński, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2008, s. 26–27.

Wnioski

Rola prawa kanonicznego zarówno w ogólnochrześcijańskiej, katolickiej, jak i liturgicznej formacji wiernych jest ważna, a nawet ośmielę się stwierdzić – niezbędna, z następujących przyczyn:

1. Ze względu na swój jurydyczny charakter, dyscyplina prawa kanonicznego, pozwala opisać w konkretnych sformułowaniach prawnych porządek rzeczy dotyczący liturgii, a ze względu na swój charakter teologiczno-prawny – wyjaśnić przyczyny tego porządku i jego cel – *salus animarum*.
2. Nauka prawa jako takiego, rozwija myślenie logiczne, pozwala to na wyjaśnienie wielu wątpliwości co do postępowania, procedur oraz przedmiotu prawa kanonicznego, jednocześnie stwarza kontekst swobody decyzyjności we własnym sumieniu wiernego, tym samym ma charakter pedagogiczny, ponieważ daje możliwość wychowania dążącego do *salus animarum* z własnej woli i rozumnie, a nie pod przymusem normy.
3. Prawo opisuje relacje pomiędzy osobami, prawo kanoniczne jest opisem i drogowskazem relacji członków Kościoła wobec siebie nawzajem i osoby Jezusa Chrystusa, a prawo liturgiczne odzwiecznia specyfikę tych relacji w liturgii. Z tego względu, znaki, czyli gesty i słowa liturgiczne, należy traktować także w sensie prawnym. Dlatego należy też uczyć się odpowiedniego rozumienia prawa. Nauka prawno-kanonicznych norm nie gwarantuje poprawnego rozumienia, świadomości wykonania czynności liturgicznych. Podobnie, jak wykonanie samych rubryk nie gwarantuje ważności mszy świętej.
4. Metodologia prawa kanonicznego, w tym liturgicznego, powinna bazować na prawie rzymskim, metafizyce i tomiźmie²⁶.

To, co wspólne (w czytaniu znaków) prawu świeckiemu i prawu kanonicznemu, zwłaszcza podstawowe i fundamentalne zasady, instytucje, kategorie prawa rzymskiego można, a wręcz należy wykorzystywać w działalności duszpasterskiej. Szczególnie w liturgicznej formacji wiernych.

²⁶ M. del Pozzo, *La giustizia nel culto. Profili giuridici della liturgia della Chiesa*, Roma 2013, s. 29 (Pontificia Università della Santa Croce. Facoltà di Diritto Canonico. Subsidia Canonica, 9).

Bibliografia

- Corpus Iuris Canonici. Decretum Gratiani, Pars Prior, Excerptum Æ. Friedberg, 1879, Romae 2007.
- Cuva A., Diritto liturgico, w: Nuovo Dizionario di Liturgia, a cura di D. Sartore, A. M. Triacca, Cinisello Balsamo (Milano) 1988.
- Del Pozzo M., *La dimensione giuridica della Liturgia. Saggi su ciò che è giusto nella celebrazione del Mistero pasquale*, Milano 2008.
- Del Pozzo M., *La giustizia nel culto. Profili giuridici della liturgia della Chiesa*, Roma 2013 (Pontificia Università della Santa Croce. Facoltà di Diritto Canonico. Subsidia Canonica, 9).
- Dębiński A., *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2008.
- Dvoretzkyi Y. K., *Latynsko-russkyi slovar*, Moskva 1986.
- Franciszek, *List apostolski Desiderio desideravi*.
- Gerosa L., *Prawo Kościoła*, Poznań 1999.
- Geroza L., *Interpretacja prawa w kościele. Zasady, wzorce, perspektywy*, Kraków 2003.
- Jabłońska-Bonca J., *Wstęp do nauk prawnych*, Poznań 1996.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1958.
- Krukowski J., *Prawo kanoniczne*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 2207–2211.
- Muras Z., *Podstawy prawa*, Warszawa 2019.
- Scandelli M., *Il diritto liturgico. Per un'efficacia della partecipazione ecclesiale al „Mistero di cristo”*, Città del Vaticano 2020.
- Semenova V., *Yurydychni aspekty chytannia znakiv*, „*Verbum*” 61 (2020), [https://www.verbum.com.ua/01/2020/learning-to-read/jurist-signs/\(12.03.2023\)](https://www.verbum.com.ua/01/2020/learning-to-read/jurist-signs/(12.03.2023)).
- Słowikowska A., *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne*, Lublin 2014.
- Sobański R., *Nauki podstawowe prawa kanonicznego: Teoria prawa kanonicznego*, Warszawa 2001.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*.
- Wenz W., *Przedmowa. Prawo liturgiczne na straży ważności i godziwości ministerialnego postępowania w Kościele łacińskim*, w: M. Kołodziej, *Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego*, Wrocław 2019, s. 11–19.